

Marianne Ryghaug

Å bringe tekster i tale -
ulike metodiske innfallsvinkler for
samfunnsvitenskapelig tekstanalyse'

STS-arbeidsnotat 1/01

ISSN 0802-3573-172

arbeidsnotat
working paper

Marianne Ryghaug

Å bringe tekster i tale –
ulike metodiske innfallsvinkler for samfunnsvitenskapelig tekstanalyse*

* Notatet kommer som artikkel i Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift. Takk rettes til Knut H. Sørensen og alle de medarbeiderne ved ITK som har kommet med verdifulle kommentarer og innspill under arbeidet med artikkelen; Jørund Buen, Jan Grande, Hanne Helgesen, Anne Sofie Lægran, Nora Levold, Jøran Solli, Hendrik Spilker og Per Østby.

SAMMENDRAG

Tekst brukes i stor grad som datagrunnlag for å gi svar på problemstillinger innen samfunnsvitenskap. Tekstanalyse innenfor samfunnsvitenskapene er imidlertid kjennetegnet av en naiv pragmatisme, der tekster leses overfladisk uten særlig bruk av metodiske analyseverktøy. Dette på tross av at det eksisterer et enormt omfang metoder som er utviklet spesielt for analyse av tekst innen andre fag. Samfunnsvitenskapene har hittil i liten grad benyttet seg av disse metodene. I dette notatet presenteres en oversikt over noen av de mest kjente metodene for tekstanalyse. Notatet peker på styrker og svakheter ved metodene, og diskuterer hvordan de egner seg for å besvare samfunnsfaglige problemstillinger.

Samfunnsvitenskap og bruk av tekst

Tekster er mye brukt som kilde og datamateriale innenfor samfunnsvitenskapelig forskning. Tidligere har analyser av tekster i samfunnsvitenskapen i stor grad vært avgrenset til stortingsmeldinger, offentlige utredninger og lignende typer dokumenter. Bruk av historisk kildemateriale har for øvrig hatt en sterkere tradisjon i statsvitenskap enn i de andre samfunnsfagene (Hammersley og Atkinson 1996). I de siste 20 årene har det imidlertid skjedd en tekstlingvistisk vending innenfor samfunnsvitenskapene som har gjort bruken av tekst enda mer utbredt. Dette har ført til at andre typer tekst enn de tradisjonelle typene av publiserte skrifter (slik som bøker, tidsskrifter, aviser, dokumenter og utredninger) er blitt oppfattet som aktuelle datakilder. Man har åpnet opp for bruken av upubliserte kilder slik som brev, manuskripter, interne firmaregnskaper og så videre (Kjelstadli 1997). Den lingvistiske vendinga er imidlertid mer radikal. Den innebærer en sterkere understrekning av det språklige som element i samfunnsforståelsen og en insistering på bruk av mer avanserte tekstvitenskapelige metoder for å analysere tekst i samfunnsvitenskapen.

På tross av dette, eksisterer det likevel få etablerte metoder for å analysere tekster innen samfunnsvitenskap. Dette argumentet kan underbygges ved å se på den eksisterende metodelitteraturen. En gjennomgang viser at svært lite av litteraturen omhandler analyse av tekst. I de 6-8 bøkene som er skrevet av norske forfattere på 90-tallet må en lete godt for å finne stoff om tekst. Der tekst blir behandlet, finner vi nesten utelukkende en overfladisk, utvendig behandling av emnet og litteraturen tar i liten grad for seg hvordan en som forsker og samfunnsviter skal forholde seg til tekst som datamateriale. Unntakene er Heradstveit og Bjørgos bok om politisk kommunikasjon (1987) og Neumanns innføringsbok i diskursanalyse (2001).

Hvordan gjøres så tekstanalyser innenfor samfunnsvitenskapene? Den vanligste framgangsmåten er å dele prosessen inn i tre deler (trestegsmetoden), der en først søker en klarhet omkring det språklige – hva som faktisk står i teksten. Deretter undersøker den dypere meningen med teksten, og til slutt presenterer forståelsen av innholdet og meningen i teksten (Kjelstadli 1997). I en kilde fra samtiden er den umiddelbare overflatetolkningen ofte uproblematisk. Å finne ut hva teksten *egentlig* er ment å si kan derimot være vanskeligere, noe enhver litteraturviter er klar over. Innenfor samfunnsvitenskapene brukes tekster imidlertid som oftest ukritisk, som "face value" – "det som står, det står!". Man kan selvsagt få mye ut av en tekst ved å lese den oppmerksomt flere ganger, og noen ganger kan en slik spontan lesning uten noen teoretisk eller metodisk føring være formålstjenlig. Men i de fleste tilfeller vil en ikke komme særlig langt med denne formen for tekstlesning.

Mye tyder på at den økende åpenheten som kvantitative og kvalitative forskere har utvist overfor hverandres metodiske tilnærminger i løpet av de siste to tiårene, bør utvides til å gjelde større åpenhet mot andre erkjennelsesformer enn de som tradisjonelt er blitt betraktet som "vitenskapelige" innenfor samfunnsvitenskapene. Man bør bli mer klar over den bevisste bruken av språkets muligheter og komme bort fra oppfattelsen av at språk "*is that of a neutral utensil that is used to say something else*", og i større grad være

oppmerksom på at språket "*is never merely an instrument to convey a "meaning" or a "fact" or a "thought" or a "truth"*", men at språk har "*a density of its own*" (Roland Barthes sitert i Wadel 1991: 198-199). Disse to ulike oppfatningene av språket er i følge Roland Barthes det som skiller vitenskap fra litteratur og som gjør at litteraturen er mer vitenskapelig enn vitenskapen fordi litteraturen er klar over at språket aldri er naivt (Wadel 1991).

I dette notatet vil jeg forsøke å gi en oversikt over noen av de metodene som kan hentes fra andre disipliner når det gjelder tolkning av tekster. Omfanget av slike metoder innenfor andre fag som lingvistik, språkfilosofi, litteraturvitenskap er enormt og det vil derfor bare være mulig å gi en kort oversikt over et lite utvalg. Notatet forsøker å peke på svakheter og styrker ved de ulike metodene, spesielt når det gjelder å anvende dem for et samfunnsvitenskapelig siktemål. Notatet skisserer også enkelte eksempler på hvordan de ulike metode kan brukes på samfunnsvitenskapelige problemstillinger. Hovedpoenget vil være å synliggjøre hvordan disse ulike metodene vil gjøre oss (samfunnsvitere) i stand til å komme fram til *nye erkjennelser* og *andre funn* enn det vi ellers ville ha gjort ved en fortsatt pragmatisk-naivistisk tekstlesning. Dette for å unngå naive lesninger av tekster og for å kunne lokke "mer mening" ut av dem enn det den spontane lesningen gir.

Notatet har følgende oppbygging: I innledningen ble vi allerede presentert for metoden som vanligvis brukes innenfor samfunnsvitenskap, og da særlig statsvitenskap i dag, nemlig den tradisjonelle trestegsmetoden der tekst referer til sak på en naiv måte; man leser teksten, gir en overflatisk fortolkning av den, sier hva teksten handler om. I neste del skal vi se på innholdsanalyse, hermeneutikk, grounded theory og strukturalisme. Disse tekstanalytiske metodene er metoder som i stor grad fester seg ved selve teksten og som fordrer en tekstnær lesning. Metodene forsøker å referere til noe utenfor teksten med utgangspunkt i selve teksten, og å finne en slags skjult struktur, enten det er kjønn, klasse e.l. Deretter skal vi se på diskursanalysen som ikke bare sier noe om hva teksten refererer til eller forteller om, men som også legger vekt på at man produserer når man leser en tekst. Presentasjonen av metodene følger med andre ord grovt sett en kronologisk orden: Man går fra positivisme, via strukturalisme, til post-strukturalistiske og konstruktivistiske metoder.

Ulike teorier og vitenskapelige tradisjoner for å analysere tekster

Selve den praktiske bearbeidelsen av et på forhånd eksisterende dokumentmateriale følger stort sett de samme retningslinjer som analyse av observasjons- og intervjudata. Tekster som eksisterer forut for eller uavhengig av forskningsprosjektet reiser imidlertid en del spesielle spørsmål når det gjelder å vurdere kildens troverdighet og presisjon. Det er dette som innen historievitenskapen kalles *kildekritikk*, *kildegranskning* eller *kildevurdering*¹. Før vi går over på de spesifikke metodene som finnes for å tolke en tekst er det derfor på sin plass å si litt om kildevurdering.

Et hovedpunkt i kildevurderingen er å finne ut hva slags dokument en har foran seg. En bør vurdere hvor nært eller fjernt i tid og rom kilden står i relasjon til den historiske situasjonen som den beskriver (Befring 1992). For at tekstlige kilder fra fortiden ikke skal bli feiltolket må man med andre ord kjenne til konteksten de ble skrevet i. En må

forsøke å plassere dokumentet inn i sammenhengen det oppstod i, hvem som skrev dokumentet, til hvilket formål det er skrevet og å se dette i forhold til hendelsene som dokumentet omtaler. På denne måten forsøker en å vurdere hvordan dokumentet står i forhold til opplysningene det gir. Vanligvis er spørsmålet om datering, opphav og ekthet greie å besvare når man har med relativt samtidige kilder å gjøre, slik som stortingsdokumenter og offentlige rapporter (Kjeldstadli 1997). For å avgjøre tekstens troverdighet er det ønskelig med flere kilder om et datum, og gjerne kilder med ulik tendens, som er frambragt med ulikt formål. Når man analyserer ulike former for dokumenter er det viktig å være klar over at saklig form ikke er det samme som sant innhold. Det blir derfor en viktig strategi for samfunnsforskningen å sammenholde det folk sier med det de faktisk gjør.

Det finnes mange ulike teorier for hvordan man skal analysere tekster. Hvilken metode en velger og hvorfor man skal velge akkurat denne metoden er ikke alltid innlysende. Enhver analysemetode og enhver innholdsbeskrivelse som ikke bare er en eksakt gjengivelse av teksten innebærer på ett eller annet vis en forandring av grunnlagsmaterialet. I de fleste tilfeller handler det ikke bare om en omstrukturering, men også om en reduksjon der visse egenskaper i materialet løftes frem, mens andre forsvinner (Findahl og Höijer 1981). Hvordan denne reduksjonen skjer, og motiveringen for at den skal skje på en bestemt måte, er spesifikt for hver enkelt analysemetode. I bakgrunnen finnes forskjeller både i grunnleggende utgangspunkt og hva man er ute etter med analysen. Det kreves derfor av hver enkelt forsker at hun vet hva hun søker og at hun vet hvilke analysemetoder som er relevante for å oppnå det hun søker etter. Dette innebærer at man må vite hvilke instrument man skal bruke og på hvilket nivå man skal analysere innholdet i en tekst. Vi begynner med innholdsanalysen.

Innholdsanalyse

Innholdsanalysen er den eldste empiriske metoden for tekstanalyse innenfor samfunnsvitenskap og den kan dateres tilbake til teologistudier på slutten av 1600-tallet da kirken var bekymret for spredningen av ikke-religiøst stoff i aviser (Titcher et al. 2000). Utviklingen av innholdsanalysen kan knyttes til utviklingen av massemedia og internasjonal politikk. Den ble særlig preget av tre konferanser om tverrfaglig massekommunikasjon som fant sted i USA mellom 1941 og 1967. Viktige bidrag til utviklingen av innholdsanalysen som sprang ut av disse konferansene er Berelson (1952) *Content Analysis in Communication Research*; Lasswell (1946) *Describing the Content of Communication*; Holsti (1969) *Content Analysis in Communication Research*. Andre sentrale bidrag er Bales (1950) *Interaction Process Analysis*; Stone et al. (1966) *The General inquirer: a computer approach to content analysis*; Holsti (1968) *Content analysis*; Krippendorff (1980) *Content Analysis. An Introduction to its Methodology* og Lazarsfeld, Berelson og Gaudets (1948) *The People's Choice. How the Voter Makes up his Mind in a Presidential Campaign*.

Innholdsanalysen har siden spredt seg til mange felt og litteraturen er blitt både omfangsrik og variert. Opprinnelig refererte begrepet "content analysis" bare til de metodene som konsentrerte seg om rent kvantifiserbare aspekter ved innholdet i en tekst. Senere ble uttrykket utvidet til å inkluderte alle prosedyrer som opererer med kategorier (syntaktiske, semantiske og pragmatiske) og som prøver å kvantifisere disse kategoriene

ved hjelp av frekvensundersøkelser. Med etableringen av "kvalitativ innholdsanalyse" er det blitt vanskelig å skille disse metodene fra andre metoder for tekstanalyse, spesielt de som orienterer seg mot etnografiske metoder og grounded theory (Titscher et al. 2000). I dette notatet er derfor fokus på den tradisjonelle formen for innholdsanalyse, det vil den *kvantitative* innholdsanalysen.

Ett av den kvantitative innholdsanalysens hovedmål er å kunne bearbeide og sammenligne et stort materiale, kanskje opptil flere tusen artikler. Dette stiller spesielle krav til hurtige analysemetoder² samtidig som at innholdet skal være målbart og kunne beskrives med tall (Findahl og Høijer 1981). Den kvantitative innholdsanalysens forsøker å beskrive innholdet på en nøytral og objektiv måte, uberørt av tolkninger og vurderinger. "*Content Analysis is a research technique for the objective, systematic, and quantitative description of the manifest content of communication*" (Berelson 1952: 18). For å oppnå dette gjelder det å dele opp innholdet i mindre, håndterbare deler eller analyseenheter. Analyseenheter kan for eksempel være ord, setninger eller deler av teksten (Titcher 2000). Deretter skapes *kategorier* som analyseenheter kan plasseres i.

Alle analyseenheter klassifiseres i en eller flere av kategoriene (koding). Kategoriene skal konstrueres slik at ulike personer, totalt uavhengig av hverandre, skal kunne plassere innholdet i de ulike kategoriene. Ord, setninger eller andre deler av teksten som er plassert i samme kategori antas å ha lik mening (Weber 1990). Meningslikheten kan være basert på ordenes presise mening, for eksempel kan synonymer grupperes sammen, eller den kan være basert på at ord har samme konnotasjoner. Systemet av kategorier skal, i motsetning til etnografiske og grounded theory analyser, være etablert *før* selve kodingen. På enkelte felt slik som interaksjonsanalyse, eksisterer det allerede veletablerte kategorisystemer, for eksempel *Interaction Process Analysis* (Bales 1950) og SYMLOG metoden (Bales og Cohen 1979), og *Evaluative Assertion Analysis* (Osgoods et al. 1954) når det gjelder holdninger.

Kvantitativ innholdsanalyse kan være et nyttig analyseverktøy når det kommunikative innholdet er av stor betydning, når man kan formulere et sett av kategori-operasjonaliseringer på forhånd, når man bare er interessert i å analysere ordvalget i en tekst og det er kvantitative størrelser man er interessert i. Metoden brukes imidlertid også ofte når man ønsker å analysere mer kvalitative egenskaper ved materialet, noe som innebærer at man må overføre kvalitative observasjoner til data. Dette gjøres ved at ulike observasjoner tildeles *verdier*. Den kvantitative innholdsanalysens datateori bygger på en likhetsantakelse, dvs. at alle registrerte egenskaper (observasjoner) innenfor en innholdskategori har lik verdi. Det avgjørende metodiske spørsmål blir dermed å bedømme om alle de registrerte egenskapene virkelig har lik verdi (Weber 1990).

Innholdsanalysens glanstid er definitivt over. Beskrivelser av metoden er fortsatt å finne i de fleste metodematerialer, men er i ferd med å miste sin sentrale posisjon i de nyeste utgavene (Titscher et al. 2000). Årsaken er kanskje problemene som forbindes med metoden. En viktig svakhet er at teksten som helhet ikke oppdages fordi kodeskjemaet splitter opp innholdet i kategorier som registreres hver og en for seg, som om de var uten innbyrdes sammenheng. Framgangsmåten medfører også et annet problem. Det er stor

fare for at man bare bedømmer det som er direkte iakttakbart og kvantifiserbart. Andre viktige aspekter ved innholdet slik som relasjoner og forholdet mellom delene kan sjelden klassifiseres og isoleres i enkle kategorier ettersom de skapes av helheten og må bedømmes ut ifra en helhetsbetraktning (Findahl og Höijer 1981).

Innholdsanalysen har åpenbart et tolkningsproblem. Selv om man kaller metoden for systematisk og objektiv, og man hevder å bare registrere det synlige innholdet, så må teksten tolkes og forstås. Allerede når forskeren lager sitt codeskjema gjør hun tolkninger av innholdet. Når forskeren eller koderen så skal registrere disse innholdskategoriene, opptrer ytterligere tolkninger ettersom hvert ord har ulike meninger avhengig av konteksten (Findahl og Höijer 1981). Andre forskningstradisjoner har imidlertid gjort selve *tolkningen* av en tekst til sitt hovedanliggende. Dette gjelder særlig hermeneutikken der tolkningsproblemer står i sentrum.

Hermeneutikk

Metoden er i utgangspunktet et forsøk på å reflektere over hvordan man faktisk forstår og tolker i ulike vitenskaplige disipliner. Utgangspunktet er at man allerede før man har begynt å analysere teksten har en viss forventning og en viss forforståelse av hva teksten handler om. Denne forforståelsen ligger blant annet i de erfaringer man har fra tidligere tekster. Det eksisterer et gjensidig samspill mellom teksten og leseren der teksten er aktiv deltaker på samme måte som leseren. Teksten stiller krav og presenterer et begrenset antall tolkningsmuligheter. Leserens på sin side er begrenset av tidligere kunnskap og erfaringer, av forventninger og det kollektive miljø som han lever i. Dette innebærer at vi leser allmenne trekk og sammenhenger inn i de konkrete observasjoner vi gjør (Repstad 1993).

Tolkningslærens grunntanke er altså at teksten som helhet må forstås ut i fra de enkelte ordene og at delene må forstås ut i fra helheten. Samspillet mellom helhetsforståelsen og kunnskap om delene leder inn i forståelsessirkler, ofte kalt *den hermeneutiske sirkel* (Alvesson og Sköldbberg 1994; Findahl og Höijer 1981). Hermeneutikken løser denne motsetningen ved å forvandle sirkelen til en spiral. Gjennom vekslinger får man mulighet for en kontinuerlig utdypning av meningsforståelsen: Med teksten foran seg leser man først gjennom hele teksten for å prøve å danne seg et helhetsinntrykk. Deretter går man tilbake til de enkelt temaene og delutsagnene, og forsøker å utkrystallisere deres mening og betydning. Man vender så tilbake igjen til en mer reflektert helhetstolkning og slik fortsetter man. Et konkret eksempel på et hermeneutisk arbeid er Geertz (1975) studie av kultur (Repstad 1993; Alvesson og Sköldbberg 1994).

Bildet som presenteres er selvsagt idealbildet av den hermeneutiske prosessen. I praksis kan imidlertid tolkningsarbeidet fravike fra dette idealet og føre til både fordreininger av teksten, og ensidighet. Den som fortolker kan lese sin egen bakgrunn og sine egne verdier inn i teksten. I pendlingen mellom helhetsforståelsen og delforståelsen kan det videre ligge en innebygd harmoniserende skjevhet fordi man forutsetter at materialet er helhetlig og konsistent. Dette kan føre til at man overser indre motsetninger og ambivalens i teksten som man fortolker (Repstad 1993).

En vanlig kritikk av intervju- eller teksttolkninger er at de som tolker finner ulike tolkninger av det samme intervjuet, og at intervju derfor ikke er en vitenskapelig metode (Kvale 1997). Dette innebærer at man har et krav om objektivitet – at teksten bare skal ha én riktig tolkning. Hermeneutiske og postmoderne forståelsesformer tillater derimot flere mulige tolkninger. En hermeneutisk tilnærming legger vekt på at det ikke finnes en egentlig sannhet, men at fenomener kan forstås på ulike måter (Thagaard 1998). Det kan stilles mange spørsmål til teksten, og ulike spørsmål gir ulike svar og tolkninger. Satt på spissen kan dette gi det resultat at teksten har like mange tolkninger som det finnes fortolkere. Umberto Eco (1990, 1995) problematiserer dette, i det han tar for seg tolkningens muligheter og begrensninger, både i de mest ekstreme objektivistiske og relativistiske varianter.

I motsetning til de mer empiribaserte tilnærmingene mangler hermeneutikken i stor grad konkrete retningslinjer for en bestemt forskningspraksis når det gjelder fortolkning. Den kan fungere som en viktig inspirasjonskilde for samfunnsvitenskapelige tilnærminger hvor fortolkning har en stor plass (Thagaard 1998), men er lite brukbar som et konkret analyseverktøy for samfunnsvitenskapene. Til det er tilnærmingen for abstrakt og sier for lite om hvordan man skal utføre tolkningsarbeidet rent praktisk.

Hermeneutikken har imidlertid enkelte likheter med en annen metode som kan brukes ved analysing av tekster, såkalt *grounded theory*. Likheten mellom disse metodene består først og fremst i at begge retninger har en svært inngående og tett tekstlesning. *Ulikhetene* mellom disse to retningene er imidlertid ennå mer fremtredende, kanskje særlig når det gjelder synet på empirien som hos hermeneutikken alltid er et tolkningsresultat, og ikke bare et utgangspunkt for tolkningen slik den er i *grounded theory*.

Grounded theory

Grounded theory har sine røtter i den symbolske interaksjonismen, en kvalitativ metodologisk retning, som fantes i USA på begynnelsen av 1900-tallet. Barney Glaser og Anselm Strauss' med boken *The Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research* (1968), regnes som grunnleggerne. Som tittelen indikerer fokuserer metoden på oppdagelse av teori, forankring av teorien og kvalitativ forskning. Hovedpoenget er å overbygge gapet mellom "de store teoriene" og empirisk forskning, og vise at alle kan skape teori såfremt den har rot i virkeligheten. Jeg skal ikke gå nærmere inn på de teoretiske forutsetningene for denne teorien, men heller fokusere på hva metoden faktisk gjør, og hvilke metodiske grep den antyder.

En "forankret teori" er en teori som induktivt utgår fra studien av det fenomenet som den representerer (Strauss og Corbin 1990; Strauss 1987). Teorien utgår fra data for å skape *kategorier* eller *begreper*, en prosedyre som benevnes som *koding*. Kategoriene har i sin tur *egenskaper*. Under kodingen henføres data til en viss kategori; likeledes konstrueres kategoriene fra data. Det man gjør er følgende: Man leser teksten ord for ord, setning for setning, eller i det miste stykke for stykke. Hele tiden spør man seg i hvilke lettforståelige, hverdags- eller common sense-kategorier, data i teksten faller. Disse kategoriene noterer man løpende, samtidig som man noterer hvilke ytterligere data som

faller inn under dem. Gjennom "inspeksjon" av data og kategorier, dvs. gjennom å i tanken vri og vende på kategoriene, mens man hele tiden har den konkrete hverdagspraksisen i tankene, funderer man ut mulige *egenskaper* som kan berike kategoriene. Kategoriens egenskaper er viktige ettersom de utgjør sidegreiner og utskudd på kategoriene som flettes sammen til nye kategorier (Strauss og Corbin 1990).

Hvordan skaper en så en teori ut av alle disse kategoriene? Det finnes tre måter å gjøre dette på. Den første og mest innlysende metoden er å kontinuerlig skrive notater om de teoretiske ideene som alltid dukker opp i forbindelse med kodingen, og spesielt om forbindelsene mellom kategoriens egenskaper. Gjennom skriving av notater vokser teorien suksessivt fram. Den andre taktikken går ut på å finne *kjernekategori*, eller *det sentrale begrepet*, som alle de andre kategoriene kretser omkring. Dette gir så å si nøkkelen til teorien. Den tredje taktikken går ut på å tegne diagrammer eller modeller over hvordan de ulike kategoriene står i relasjon til hverandre. De ulike egenskapene spesifiseres videre i den diskursivt framførte teorien hvordan de ulike kategoriene forbindes i teorien, og derigjennom får man en konseptuelt tett teori (Strauss og Corbin 1990). Gjennom denne sammenvevingen av kategoriens egenskaper oppnås samtidig også integrasjon av teorien på en helt annen måte enn i mer abstrakt teoribygging. Denne tettheten og integrasjonen har imidlertid en høy pris i følge Alvesson og Skoldberg (1994). Nærheten til aktørnivået gjør nemlig det at man risikerer å få rene omformuleringer av hva som allerede er kjent på dette nivået. Risikoen er med andre ord at grounded theory skaper triviell kunnskap og at man legger ned altfor mye energi i et detaljert kodingsarbeid.

Andre analysetradisjoner som også kan sies å være relativt tekstnære teknikker, er *strukturalisme*, *semiotikk* og de *lingvistisk baserte analysemetodene*. Disse retningene har det til felles med metodene ovenfor at de konsentrerer seg om tekstens indre struktur, dens "bygggestener", og at de i stor grad benytter seg av ulike måter å bryte opp teksten på for å få fram meningsinnholdet.

Semiotikk og strukturalisme

Den sveitsiske lingvisten, Ferdinand de Saussure hadde en visjon om en generell vitenskap om alle uttrykksspråk (talte eller ikke) som skulle omfattet alle sosiale tegn. Denne vitenskapen ga han navnet semiologi (Heradstveit og Bjørge 1987). Semiologi og semiotikk er lingvistisk baserte metoder innen samme fagtradisjon. Årsaken til at man opererer med og to navn på denne tradisjonen er at de to fremste grunnleggerne, Saussure og Peirce, utviklet ulike modeller og begrepsapparat. I tillegg til disse har Freud og semantikeren A.-J. Greimas utviklet klart uavhengige og betydningsfulle bidrag. For mer om Peirces semiotikk se for eksempel Peirce (1955; 1994) eller Jørgensen (1993).

Semiotikk har sitt utspring i strukturalismen. Ordet "strukturalisme" brukes om en bevegelse som fant sted i Frankrike på 60-tallet, men er i første rekke en undersøkelsesmetode (Sturrock 1989). Strukturalistene hadde ikke noe felles program, men var av felles begrepsmessig avstamning (Barthes 1972). Begrepene stammet i hovedsak fra Saussures arbeider. Hans teorier regnes i dag som utgangspunkt for det meste av den strukturalistiske og semiotiske metode (Madsen 1970; Maren-Grisebach 1974; Fages 1969; Sturrock 1989). Kimen var tre forelesningsrekker han holdt

i almen språkvitenskap ved Universitetet i Genève mellom 1906 og 1911. Forelesningene er samlet og redigert i Bally, Séchenhay og Riedlingers *Cours de linguistique générale* (1962).

Saussures arbeide var inspirert av den russiske formalismen som utviklet seg på begynnelsen av 1900-tallet. Et av de mest betydningsfulle arbeider i den formalistiske forskning var Vladimir Propps strukturanalyser av russiske folkeeventyr. I *Eventyrets morfologi* (1958) finner han frem til en felles dypstruktur hvor alle eventyr inneholder 31 funksjoner som etter visse transformasjonsregler har en fast rekkefølge (Maren-Grisebach 1974). A.-J. Greimas (1983) reduserte antallet mulige funksjoner og handlingssfærer ytterligere gjennom konstruksjon av såkalte *aktanter* (Titcher, et al. 2000). Denne analysemetoden ble kalt for aktantanalyse.

Saussures teori kan oppsummeres i fire punkt. For det første oppfattet Saussure språket som et sosialt sammenhengende hele, der syntaks og semantikk er regelsett påtvunget individet. For det andre er språktegnet *arbitrært* (vilkårlig) og *tosidig*. Saussure tar avstand fra den tidligere oppfatningen innen språkvitenskapen som fastslår at det eksisterer et naturlig forhold mellom navn og ting. Ord er i følge Saussure ikke navn som står for ting, men *uttrykk* som står for et *innhold*. Utrykket, som han kaller for "signifiant" (det betegnende), er nærmest en meningsfull form, mens innholdet som han kaller "signifié" (det betegnede) er ideen uttrykket vekker hos en person. For det tredje oppfattet Saussure språk som et system av kontraster, distinksjoner og paralleller. Dette henger sammen med prinsippet om at språktegnet er arbitrært. Det er for eksempel ingen dypereliggende grunn til at ordet "katt" står for et bestemt dyr. Det kunne like gjerne hett hva som helst, bare språksamfunnet er enig om hva man mener når man skriver "katt". Dette impliserer at ord får sin betydning i kontrast til andre ord, som gjør det mulig å skille mellom for eksempel "katt" og "natt" (Jørgensen 1993). For det fjerde skilte Saussure mellom språket som sosial institusjon (*la langue*), og det talte ord eller rettere sagt den spesifikke språkhandling (*la parole*).

Strukturalismens forskningsobjekt er alle menneskelige sosiale fenomen uansett form. Dette er mulig fordi man ser alle uttrykk for sosial aktivitet som språk, enten det er klesvanene eller ekteskapstradisjonene i et samfunn (Lane 1970). Ved å se alle former for sosial aktivitet som språk, kan regelmessigheter reduseres til abstrakte lover (grammatikk) på lik linje med "vanlig" språk. Det at man kan finne fram til et relasjonelt system (en grammatikk) for det sosiale som ligger skjult (latent) og avgjør hvordan faktiske (manifeste) sosiale samhandlingsmønstrene blir seende ut, er strukturalismens hovedtanke.

Strukturalismen søker altså ikke de strukturene som ligger på overflaten og som kan observeres, men de som ligger under den empiriske virkelighet. Det er denne usynlige strukturen som den amerikanske lingvisten Noam Chomsky har kalt "dypstrukturen", i motsetning til overflatestrukturen, som er det som vi ser eller hører. Strukturalistiske analyser er videre konsentrert omkring synkrone, og ikke diakrone strukturer. Den synkrone strukturen består av et nettverk av eksisterende relasjoner og ikke av en historisk prosess. Strukturalismen kan dermed ses på som anti-kausal. Hvis en

strukturalist sammenligner to mønster av sosiale relasjoner som er adskilt i tid og rom, og han observerer strukturelle forskjeller, vil han ikke hevde at dette er forårsaket av en eller flere faktorer slik man tradisjonelt gjør. Strukturalisten vil derimot hevde at det eneste vi kan si, er at en spesiell struktur er transformert til en annen struktur, og at gjentatte observasjoner gjør oss i stand til å si at en gitt struktur alltid transformeres på en bestemt måte. Man får altså ikke kausale lover, men transformasjonslover (Lane 1970).

Claude Lévi-Strauss er trolig den som i størst grad har brukt Saussures teorier på sitt eget forskningsfelt (jfr. Lévi-Strauss 1969, 1986). Gjennom sine møter med strukturlingvisten Roman Jakobson utviklet han (med mulig unntak av Jakobsons eget arbeid) det mest utbredte og systematiske bruk av strukturalistisk metode på menneskelige fenomener (Lane 1970). Lévi-Strauss er særlig kjent for sitt arbeid med å analysere myter (se Lévi-Strauss 1964-1971). I myteanalysen gjør han rede for mytens betydningsstruktur, det vil si mytenes *relasjon* til hverandre, og relasjonen mellom ulike hendelser til helheten (Lane 1970). Dette er noe av det særpregede ved strukturalismen. Den legger vekt på *helhet*, og at helheten og delene bare kan forklares med *relasjonene* som eksisterer mellom delene.

Lévi-Strauss og andre strukturalisters forsøk på å redusere beretninger til strukturer som skulle være bygd på grunnlag av noen få motsetningspar - et på forhånd gitt mønster, har møtt kritikk fra flere hold. Dette fordi både myteanalysen og aktantmodellen til Greimas (1983) ser teksten som en låst struktur som ikke rommer annet enn det som lar seg underordne i modellen. Kritikerne av strukturalismen mener at enhver tekst har en åpenhet og en tvetydighet som gjør mange ulike tolkninger mulige. I følge disse finnes det ingen "tidløs struktur" i et innhold og det er derfor heller ikke mulig å spore en original grunnstruktur (Findahl og Höijer 1981). Til disse kritikerne hører både Umberto Eco og Roland Barthes. Eco uttrykker sin kritikk gjennom begrepet "den fraværende strukturen" (1971) og Barthes snakker om "den oppbrutte teksten" (1972).

Det hevdes videre at Lévi-Strauss sin oppfattelse av strukturen som taler gjennom menneskene er problematisk, fordi den i ytterste konsekvens gjør individer som gruppe til passive bærere av strukturer (Madsen 1970). Strukturalistene kritiseres videre for å ignorere historien, fordi de lar tiden være en dimensjon på lik linje med andre dimensjoner. Man har også angrepet transformasjonslovene, ettersom vitenskapelige *forklaringer* alltid handler om årsaker. Ved å eliminere årsakene hevder kritikerne av strukturalismen at man også eliminerer muligheten for å produsere fullgode forklaringer (Lane 1970).

Strukturalismen tar heller ikke høyde for at innholdet på sett og vis skapes i møtet mellom teksten og publikummet, og at denne forståelsesprosessen er en prosess som utspiller seg i tid og rom, i en felles sammenheng (Findahl og Höijer 1981). I så måte kan det sies å eksistere to hovedelementer i vekselspillet mellom en tekst og dens samfunnsmessige betingelser – tekstens produksjon og dens konsum. Forståelsen av hvordan tekster er blitt produsert er en forutsetning for å kunne forstå hvordan den sosiale prosessen beskrives eller *kodes* i teksten. Når man ikke kjenner koden, kan man heller

ikke foreta noen koplinger som kan gjøre krav på gyldighet i forhold til å gjenvinne budskapet i teksten.

En annen innvending som er blitt gjort mot strukturalistiske og semiotiske metoder er at de er altfor låste til å kunne gjøre rettferdighet til det spesifikke innholdet i ulike tekster, til tross for at de ofte sies å være allmenngyldige og passende for alle typer tekster. Titcher et al. (2000: 132) hevder at analysemetodene som bygger på narrativ semiotikk (jfr. Greimas) først og fremst egner seg til å analysere fortellinger og eventyr, fordi metoden fokuserer på å avsløre forteller-strukturen i en historie. Dette kan imidlertid diskuteres. Semiotikken er mer enn en programmerklæring, og det er fullt mulig å bruke den for å analysere ikke-fortellende tekster i lys av samfunnsvitenskapelige problemstillinger. Ny innsikt kan utvilsomt oppnås ved å se på aktanter i fortellerstrukturen. Årsaken til at semiotikk i liten grad er blitt plukket opp av samfunnsvitere, skyldes trolig metodens kompleksitet, samt den begrensede interessen samfunnsvitere tradisjonelt har hatt for språkteori. Det finnes likevel flere gode eksempler på hvordan man kan bruke semiotikk for å analysere en tekst som vitne om andre samfunnsmessige forhold.

En som har brukt semiotisk analyse med et samfunnsmessig siktemål er Bruno Latour (1988). I en artikkel om dørlukkeren foretar en semiotisk analyse der han ved hjelp av begrepene *projektering* og *delegering* viser hvordan mennesker delegerer eller *translaterer* oppgaver og kompetanse til gjenstander. Analysen bygger på A.J. Greimas semiotiske arbeider som omhandler bevegelser i tekst, dvs. hvordan meningen i en tekst endres.

Et annet eksempel på en semiotisk analyse innenfor samfunnsvitenskap, er Ann Rudinow Sætnans (1995) analyse av diskursen rundt mammografi og ultralydundersøkelser av gravide i Norge. Ved å foreta en semiotisk analyse av vitenskapelige artikler som omhandler mammografi og ultralyd, ble det mulig for en ikke-ekspert innen feltet, å finne svar på hvordan forsøk på å gjøre krav på sannheten ble mottatt innen fagfeltet. Dette ble i hovedsak gjort ved å bruke begrepet om "modaliteter" (jfr. Latour 1987). Strukturalismen og semiotikken har videre opptrått som en mulighetsbetingelse for diskursanalysen – den neste metoden vi skal se nærmere på.

Diskursanalyse

Mikael Bakhtin ([1963] 1991) er en av de første som tar til ordet for en vitenskap som ikke bare studerer språket som et relasjonelt system, men som også konsentrerer seg om språket i sin levende og konkrete helhet – det vil si som konsenterer seg om "diskursen". Årsaken til at man trengte en såkalt "translingvistik", er i følge Bakhtin at man har behov for en vitenskap om språket som kan si noe om dialogiske relasjonene mellom ord, tekster og mennesker. I følge Bakhtin kunne ikke lingvistikken gjøre dette ettersom den så ordene som uavhengig av sosial kontekst (Neumann 2001). Michel Foucault (1972) regnes likevel som den som for alvor satte i gang diskursanalysen, både ved å utvikle teori og begreper, og gjennom en rekke empiriske undersøkelser. Diskursanalysen kommer videre som en del av en generell språklig vending innen samfunnsvitenskapen.

Denne vendingen skjer bort fra positivismen, i retning en mer relasjonell språkforståelse, der hvert språklige uttrykk har med seg en bagasje fra tidligere relasjoner med andre språklige uttrykk (Neumann 2001).

Man finner nokså ulik bruk av diskursbegrepet (Holter 1996; Silverman 1993). Enkelte bruker diskursbegrepet om alle mulige former for tekst eller tale (Gilbert og Mulkay 1984). Noen bruker det kun synonymt med begrepet "tekst", mens andre trekker klare skiller mellom tekst og diskurs (Halliday 1978). Enkelte lingvister unngår å bruke begrepet diskurs, og foretrekker begrepet "tekst" for alle nedtegnelser av språket i bruk. Noen hevder at diskurs er språk i kontekst, andre hevder at diskurs er språk i handling, mens teksten er den skrevne beretningen om denne interaksjonen (Nunan 1993). En finner også diskursanalytikere som refererer til "diskurs" som en mye bredere lingvistisk praksis under historisk utvikling (Foucault 1972).

Diskursanalyse er like mangfoldig som begrepet diskurs. Diskursanalyse har blitt brukt som en fellesbetegnelse om praktisk talt all forskning som omhandler språket i dets sosiale og kognitive kontekst (Brown og Yule 1983; Coulthard 1977; van Dijk 1985), om forskning som fokuserer på lingvistiske enheter som ligger på et høyere nivå enn setninger (Stubbs 1983), om forskning omkring sammenhenger og forbindelser mellom setninger og mellom talesekvenser (Tannen 1984; van Dijk og Kintch 1983) og som et begrep som dekker den utviklingen som stammer fra strukturalisme og semiotikk (Foucault 1971; Pecheux 1982). Feltet er så mangfoldig at to bøker i diskursanalyse ikke trenger å ha innholdsmessige overlapp. Dette kommer av at utviklingen har skjedd samtidig innenfor mange ulike disipliner og at man har brukt et bredt spekter av teoretiske perspektiv.

Fairclough (1992) som selv befinner seg blant de kritiske diskursanalytikere, deler de ulike tilnærmingene opp i to grupper, de kritiske og de ikke-kritiske. Til de kritiske tilnærmingene regner han den "kritiske lingvistikken" til Fowler et al. (1979), og den franske tilnærmingen til diskursanalyse utviklet på bakgrunn av Althusser's ideologiteori av Pêcheux (Pêcheux 1982). Til de ikke-kritiske regner han klasseromdiskursen i Sinclair og Coulthard (1975); etnometodologiske arbeider i "conversation analysis"; modellen for terapeutisk diskurs i Labov og Fanshel (1977); og den nyere tilnærmingen til diskursanalyse utviklet av sosialpsykologene Potter og Wetherell (1987). I tillegg kommer Laclau og Mouffes (1985) postrukturalistiske diskursteori (Jørgensen og Philips 1999). Diskursanalyse er med andre ord ikke én retning, men en rekke multidisiplinære retninger som kan brukes på mange forskjellige områder.

Mangfoldet av tilnærminger gjør det nødvendig å konsentrere framstillingen om noen få retninger innenfor diskursanalyse. Jeg vil først og fremst fokusere på en av de nyere sosialkonstruktivistiske tilnærmingene til diskursanalyse, representert ved Potter og Wetherell (1987). Årsaken til at notatet ikke tar for seg sentrale diskursteoretikere som for eksempel Foucault eller Laclau og Mouffe, er at de ikke leverer like mange praktiske redskaper til tekstnær diskursanalyse og metodologi til å analysere spesifikke tekster. Før

jeg sier mer om Potter og Wetherells diskursanalyse, vil jeg imidlertid forsøke å si noe som gjelder for diskursanalysen mer generelt.

Hovedpoenget med diskursanalyse er å analysere mening der mening dannes, nemlig i det sosiale. Først og fremst er man opptatt av *språket*, for mens andre sosiale praksiser som media, skolevesenet og familien produserer mening som et biprodukt, har språket som hovedrolle å skape mening (Neumann 2001). Diskursanalysen trekker veksler på strukturalistisk og poststrukturalistisk språkfilosofi som hevder at vår adgang til virkeligheten alltid går gjennom språket. Ved hjelp av språket skaper vi representasjoner av virkeligheten. Disse representasjonene er aldri kun avspeilinger av den allerede eksisterende virkeligheten, de bidrar også til å skape den. Dette betyr ikke at virkeligheten ikke finnes, men snarer at den kun får betydning gjennom diskurs. Med dette menes at språket ikke bare er en kanal hvor informasjon eller fakta kommuniseres, men at språket er med på å konstituere den sosiale verden (Jørgensen og Philips 1999)³. Sagt på en annen måte utfører mennesker konstruksjoner av den sosiale virkeligheten gjennom språket. Dette gjøres for det første gjennom at man ut ifra allerede eksisterende lingvistiske ressurser, av ett uendelig antall tilgjengelige ord og meningskonstruksjoner, aktivt skaper utsagn. For det andre gjennom at man hele tiden aktivt arbeider med seleksjon av disse ressursene; av ett uendelig antall tilgjengelige ord og meningskonstruksjoner utvelges noen, mens andre velges bort. For det tredje gjennom at den valgte konstruksjonen har konsekvenser. Uttrykksmåten gjør noe, den påvirker forestillinger, generer responser osv. (Alvesson og Sköldberg 1994).

I så måte kan diskursanalyse sees på som en kritikk av de analysemetodene som går ut på å avspeile virkeligheten gjennom å finne mønstre ved hjelp av data. Kritikken går ut på at det er naivt å tro at man kan avdekke den sosiale virkeligheten på en entydig måte. Det er blant annet fordi man ikke kan ta for gitt at mennesker evner å gi presise gjengivelser av sin indre virkelighet eller ytre forhold. Det folk gjør, sier i intervjuer og tekster, kan avvike fra det de "egentlig mener". I følge diskursanalysen medfører de tradisjonelle metodene restriksjoner, kategorisering og selektiv tolkning av utsagn som reduserer variasjon, ulikhet og tvetydighet. Dette skjer fordi disse metodene presser folk inn i ulike svar- eller reaksjonsalternativ, ved å la dem snakke og handle mindre fritt. Gjennom denne formen for aggregeringsprosesser overbetones konsistens, samtidig som inkonsistens underbetones (Alvesson og Sköldberg 1994).

Diskursanalytikerens rolle er ikke å komme "bak" diskursen eller å finne ut hva folk virkelig mener når de sier det ene eller det andre, da utgangspunktet er at man aldri kan nå virkeligheten utenom diskursene. Det er derfor diskursen i seg selv som er gjenstand for analyse. Man skal altså ikke forsøke å finne ut hvilke utsagn om verden som er riktige eller gale, men snarere arbeide med det som faktisk blir sagt eller skrevet. Videre undersøkes hvilke mønstre man kan finne i de ulike utsagnene og hvilke sosiale konsekvenser de ulike diskursive framstillingene av virkeligheten får. Diskurser beskriver ikke en ekstern verden "der ute", men snarere skaper diskursene en verden som ser virkelig eller sann ut for den som snakker (Jørgensen og Philips 1999).

Potter og Wetherell (1987) følger i Gilbert og Mulkays (1984) fotspor og bruker diskursbegrepet i bredest mulig forstand. "Diskurs" brukes om alle mulige anvendelser av språk i muntlige og skriftlige sosiale sammenhenger, dvs. både utsagn og skriftlige dokumenter. Med diskursanalyse mener de med andre ord analyse av hvilken som helst av disse formene for diskurs. De sosialkonstruktivistiske tilnærminger til diskursanalyse som er utviklet innenfor sosialpsykologien, er utviklet som en kritikk av kognitivismen. Ved empirisk å analysere språkbruken i kontekster der den utfoldes, skiller diskurspsykologien seg fra de retninger innenfor kognitiv psykologi som fokuserer på språk (herunder Chomskys retning) og fra strukturalistiske og poststrukturalistiske diskursteorier (herunder Foucault og Laclau og Mouffes diskursteorier) som ikke ser konkret på sosial interaksjon (Jørgensen og Philips 1999).

Potter og Wetherell (1987) peker på det problem at selv om en tenker seg at en samtalesituasjon er optimal, ved at alle problem som intervjuer-effekter, selvbedrag, misforståelser osv. er minimalisert, så vil det være grunn til å tvile på om utsagn om for eksempel hvordan en oppfatter virkeligheten eller seg selv, avspeiler en forestilling på en uproblematisk måte. Problemet er at alle utsagn er avhengige av konteksten (på alle mulige plan) for at de skal være begripelige. Dette medfører at språkbruken ikke bare gir et bilde av ens indre verden, men innebærer at den faktisk generer en ganske tilfeldig variant av den. Dette medfører en ganske skarp kritikk mot de som anser språket for å ha en relativt utvetydig inngang til forståelsen av hendelser, handling, og forestillinger.

Hvordan behandler en så det store materialet som man så har samlet inn for å gjøre en diskursanalyse? Jørgensen og Philips (1999) hevder at det på lik linje som andre kvalitative analysemetoder ikke eksisterer noen klare prosedyrer eller oppskrifter, men *koding* pleier å være første skritt. Kodingen beskriver de på følgende måte: "Man begynner med at læse og genlæse transkriptionerne for at identificere temaer. Det er en form for koding, hvor man placerer tekstfragmenter i kategorier. Man forsøker ikke alene at identificere de temaer som afledes af ens teoretisk ramme, men er også åben for nye temaer, som man får fat i gennem udførelsen og gennemlæsningen af interviewene. Man kan kopiere interviewudrag i forskellige emne-filer, og når ens forståelse af et bestemt tema udvikler sig, går man tilbage til materialet og søger efter flere eksempler. I processen afviser man nogle temaer og formulerer nye" (1999: 132).

For å få i gang analysen skisserer Jørgensen og Philips to ulike teknikker. En teknikk hvor man ser etter krisepunkter som tegn på at noe er galt i interaksjonen, som kan avspeile konflikter mellom ulike diskurser. Et tegn kan da være at deltakerne prøver å redde situasjonen ved for eksempel å gjenta en ytring (jfr. Fairclough 1992). En annen teknikk er at man studerer pronomener, hvor et skifte fra pronomenet "jeg" til "vi" kan indikere et skifte fra en subjektposisjon innenfor en diskurs til en subjektposisjon innenfor en annen. Når det gjelder analysen sier Jørgensen og Philips "hvordan forskjellige typer diskurspsykologi angriper diskursanalysen er meget forskjelligt. Ens valg av analyseteknikker avhenger bl.a. af ens teoretiske ramme og fremgangsmåde" Deretter viser de til to konkrete eksempler på diskurspsykologisk analyse. En av de mest omfattende undersøkelser innenfor denne retningen av diskursanalysen er *Mapping the Language of Racism* (Potter og Wetherell 1987).

Som framstillingen ovenfor også vitner om er det fristende å hevde at diskursanalysen ofte blir hengende i et strukturalistisk grep. Den benytter seg delvis av strukturalistenes fremgangsmåte, samtidig som noe går tapt på veien. Det er særlig bevegelsesaspektet ved tekst – det dynamiske og handlingsorienterte – som går tapt i diskursanalysen. Diskursanalysen blir ofte en "ovenfra og ned" – analyse, der diskursen begrenser den som snakker. Diskursen blir en makrostruktur som determinerer talehandlinger i mikro.

En annen inngang til å analysere tekster som hittil har vært lite brukt innenfor samfunnsvitenskapen er såkalte fortellinger, vandrehistorier eller "urban tales" (Czarniawska 1997; Grant, Keenoy og Oswick 1998; Orr 1996). Samfunnsvitenskapelige analyser av tekst antar som oftest at beslutninger fattes på bakgrunn av rasjonell informasjon. Beslutninger fattes imidlertid ofte på bakgrunn av fortellinger. En fortelling er en kortere episode som respondenten har opplevd eller observert i miljøet sitt. Både innhold og form er med på å gi en forståelse av informanten og av den sosiale konteksten informanten opererer i (Thagaard 1998). En fortelling inneholder en *tidsmessig* sekvens, et handlingsmønster, den har en *sosial* dimensjon, noen forteller noe til noen andre, og den har en *mening*, et handlingsforløp som gir historien et poeng og en enhet. En av fortellingens viktigste sosiale funksjoner er å opprettholde sosiale bånd og å skape gruppeidentitet (Kvale 1997; Mishler 1986).

Et eksempel på bruk av fortellinger for å gi svar på samfunnsvitenskapelige problemstillinger finner vi i Næsjes (2000) analyse av varmepumpe-teknologiens stilling i Norge. I denne analysen viser han hvordan en rekke fortellinger om feil bruk av varmepumpeteknologi, ble brukt av flere sentrale aktører for å begrunne standpunktet de hadde når det gjaldt varmepumper. Fortellingene ble altså i seg selv et argument og faktisk også svaret i seg selv. Fortellinger er med andre ord en narrativ måte å snakke seg ut av beslutninger på. Ved å se hva denne typen fortellinger gjør som helhet, kan samfunnsvitenskapen få en mer realistisk tilnærming til å gjøre analyser av tekst.

Konklusjon

Enhver metode har sine begrensninger og målet med en undersøkelse må alltid være det som til syvende og sist bestemmer valget av metode. Det er videre viktig at tekstanalytiske teknikker brukes på en måte som tar høyde for det særpregede ved samfunnsvitenskapelig problemstillinger, sammenliknet med eksempelvis litteraturvitenskapelige, og gjerne på en måte som muliggjør samfunnsvitenskapelig teoretisering. Tekster som eksisterer forut for eller uavhengig av et forskningsprosjekt reiser dessuten en del spesielle problemer med kildevurdering som det er viktig å være oppmerksom på. Tekstlige kilder kan for lett bli feiltolket dersom man ikke kjenner konteksten den ble til i.

Ulike metoder har forskjellige strategier for å bringe en tekst i tale. Metodene stiller også forskjellige spørsmål til teksten. Denne utspørringen kan dreie seg om tekstens autoritet, med andre ord hvilken rett den har til å uttale seg og med hvilken tyngde den uttaleer seg. Utspørringen kan gripe fatt i tekstens gjenstandsområde, dvs. hva teksten sier noe om og om hvilke forhold er den taus. Videre kan en stille spørsmål om hvordan teksten taler,

dvs. hvordan den er innkodet, om dens historisk-kulturelle forutsetninger osv. Dermed blir det åpenbart at utspørringen av teksten må tilpasses tekstens art og historie fordi vi her finner viktige indikasjoner på tekstens produksjons- og konsumpsjonsvilkår (jfr. Sørensen 1984: 279).

De metodene jeg har sett på i dette notatet er i hovedsak opptatt av å avdekke tekstens *interne forhold*, og sier lite om dens eksterne relasjoner. Når tekster er et resultat av en sosial praksis og har et samfunnsvitenskapelig siktemål, kan det imidlertid være en stor fordel om teksten også leses med hensyn til tekstens eksterne relasjoner (Sørensen 1984). Disse relasjonene kan være til andre tekster, til forfatteren og til de historiske betingelsene ved tekstens frambringelse og lignende. Dette innebærer med andre ord en mulig kritikk av grunnlaget for mange av de tilnærmingene jeg har sett på ovenfor, slik som den strukturalistiske, den semiotiske og den hermeneutiske tilnærmingsmåten.

En hver tekstanalyse innebærer en eller annen form for reduksjon av innholdet. Den tradisjonelle innholdsanalysen mister mye av innholdet i sine grove kategorier, men som jeg har sett forsvinner også mye av innholdet i de strukturalistiske analysene der tekstene reduseres til grunnleggende modeller (Findahl og Höijer 1981: 81-82). Likevel kan semiotiske analyser tilføre mye innen samfunnsvitenskapen. Kanskje spesielt ved å se på aktanter i fortellerstrukturen kan ny innsikt oppnås. De senere retningene innen semiotikk ser dessuten i stor grad bort fra de på forhånd fastlagte mønstrene og er mye mer dynamiske enn de tidligste strukturalistiske variantene. De ser teksten som formbar, uten at den blir hengt opp i store overhengende strukturer og er i så måte mye mer anvendelige for samfunnsvitenskapelige analyser.

Hovedpoenget i notatet er at samfunnsvitenskapene bør se utover sin snevre horisont og oppdage metodene som eksisterer innenfor andre fagdisipliner. Disse har lange tradisjoner og godt utviklede metoder for tekstanalyse som vil medføre at nye funn kan gjøres ved bruk av tekstlige kilder. Metodene fremvinger ny og annen kunnskap enn den naive pragmatikken som tradisjonelt har eksistert innenfor samfunnsvitenskapelige forsøk på tekstanalyse. Så langt har det å arbeide tekstanalytisk innenfor statsvitenskap vært ensbetydende med en diskursanalytisk tilnærming til tekst. Som vi har sett medfører også diskursanalysen enkelte problem ved at den ofte kan virke for disiplinerende. Det finnes imidlertid andre innganger enn den diskursanalytiske der man i større grad bevarer åpenheten. Særlig metodene som utgår i fra semiotikken og bruk av fortellinger er nyttige metoder som har mye å tilføre samfunnsvitenskapelige analyser av tekst.

English Summary

Text is often used as a data source to explain problems within social sciences. Text analysis in social sciences, and particularly in political science, is however characterised by a naive pragmatism, where texts are read superficially and at face value, without use of any methodological tools. This, in spite of the large number of existing methods specifically designed for text analysis in other disciplines. Social sciences have so far adopted these methods to a very limited extent. In this article we try to give an overview of some of the methods available for text analysis. Content analysis, hermeneutics, grounded theory, structuralism, semiotics and discourse analysis are some of the best known. The article points to some of the weaknesses and strengths of these methods, and discusses their suitability to answer problems in social sciences. The article also gives some practical examples of the methods applied in social science. Until now, doing text analysis in political science has been almost equivalent to a discourse analytical approach. This approach however also poses some problems, as it often becomes too disciplining. The article therefore suggests other approaches, which to a greater extent preserve the openness in the text, like the semiotic approach and the use of tales. These methods could all together help social scientists bring out new aspects and meaning when using text as data material.

Litteratur

- Alvesson, Mats og Kaj Sköldbberg (1994): *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Bakhtin, Mikhail ([1963] 1991): *Dostovjeskijs poetik*. Göteborg: Anthropos.
- Bales, Robert F. (1950): *Interaction Process Analysis*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Bales, Robert F. og Stephan P. Cohen (1979): *Symlog: A System for the Multiple Level Observation of Groups*. New York: The Free Press.
- Bally, Charles, Albert Séchenhay og Albert Riedlinger (1962): *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Barthes, Roland (1972): *Critical Essays*. Oversatt fra fransk av Richard Howard Evanston, Ill. Northwestern University Press.
- Befring, Edvard (1992): *Forskningsmetode og statistikk*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Berelson, Bernard (1952): *Content Analysis in Communication Research*. New York: Free Press.
- Brown, Gillian og George Yule (1983): *Discourse analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulthard, Malcolm (1977): *An introduction to discourse analysis*. London: Longman.
- Czarniawska, Barbara (1997): *Narrating the Organization. Dramas of Institutional Identity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Dahl, Ottar (1966): *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eco, Umberto (1971): *Den frånvarande strukturen. Introduktion till den semiotiska forskningen*. Lund: Bo Cavefors Bokforlag.
- Eco, Umberto (1990): *The limits of interpretation*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press.
- Eco, Umberto (1995): *Fortolkning og overfortolkning*. Herning: Systime.
- Fages, Jean-Baptiste (1969): *Hva er strukturalisme?* Oslo: Gyldendal.
- Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Foucault, Michel (1971): Orders of Discourse. *Social Science Information* 10: 7–30.
- Foucault, Michel (1972): *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock.
- Fowler, Rodger, B. Hodge, G. Kresghs og T. Trew (1979): *Language and control*. Routledge: London.
- Findal, Olle og Birgitta Höijer (1981): Text och innehållsanalys. En översikt av några analysstraditioner. Sveriges radio: Publik- och programforskning. Stockholm: Arkitektkopia.
- Geertz, Clifford (1975): *The interpretation of cultures : selected essays*. London : Hutchinson.
- Gilbert, G. Nigel og Michael Mulkay (1984): *Opening Pandora's box : a sociological analysis of scientists' discourse*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Glaser, Barney G. og Anselm L. Strauss (1968): *The discovery of grounded theory : strategies for qualitative research*. London : Weidenfeld and Nicolson.
- Grant, David, Tom Keenoy and Cliff Oswick (1998) (red): *Discourse + Organization*. London: SAGE Pub.
- Greimas, Algirdas J. (1983) [1966] *Structural Semantics. An Attempt at a Method*. Lincoln: University of Nebraska Press. [Org.: *Sémantique Structurale. Recherche de méthode*. Paris: Larousse.]

- Halliday, M.A.K. (1978): *Language as social semiotic : the social interpretation of language and meaning*. London : Edward Arnold.
- Hammersley, Martyn og Paul Atkinson (1996): *Feltmetodikk. Grunnlaget for feltarbeid og feltforskning*. [oversatt av Tone M. Anderssen og Ane Sjøbu]. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Heradstveit, Daniel og Tore Bjørge (1987): *Politisk kommunikasjon. Introduksjon til semiotikk og retorikk*. Oslo: Tano.
- Holme, Idar Magne og Bernt Krohn Solvang (1991): *Metodevalg og metodebruk*. 2. utg. Oslo: Tano
- Holsti, Ole R. (1968): "Content analysis". I G. Lindzey og E. Aronson (red.): *The Handbook of Social Psychology*, 2.utg., Vol 2: Research Methods. Reading: Addison-Wesley. 596-692.
- Holsti, Ole R. (1969): *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Reading, Mass. : Addison-Wesley.
- Holter, Harriet (1996): "Fra kvalitative metoder til kvalitativ samfunnsforskning", i Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. 2.utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jørgensen, Keld Gall (1993): *Semiotik. En introduksjon*. København: Nordisk Forlag.
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Philips (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur.
- Kjelstadli, Knut (1997): "Å analysere skriftlige kilder". I Fossåskaret, Erik, Otto Laurits Fuglestad og Tor Halfdan Aase (red.): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Krippendorff, Klaus (1980): *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*. Beverly Hills, Calif. : Sage
- Kvale, Steinar (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam. Gyldendal.
- Laclau, Ernesto og Chantal Mouffe (1985): *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Lane, Michael (1970): *Introduction to structuralism*. New York: Basic Books.
- Labov, William og David Fanshel (1977): *Therapeutic discourse : psychotherapy as conversation*. New York: Academic Press.
- Lasswell, Harold (1946): "Describing the Content of Communication", i Bruce L. Smith, Harold D. Lasswell og Ralph D. Casey (red.): *Propaganda, Communication and Public Opinion*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Latour, Bruno (1987): *Science in action. How to follow scientists and engineers through society*. Milton Keynes: Open University Press.
- Latour, Bruno (1988): "Mixing Humans and Nonhumans Together: The Sociology of a Door-Closer", *Social Problems* 35: 298-310. [Skrevet under pseudonymet Jim Johnson].
- Lazarsfeld, Paul F., Bernard Berelson og Hazel Gaudet (1948) *The People's Choice. How the Voter Makes up his Mind in a Presidential Campaign*. 2.utg. New York: Columbia University Press.
- Lévi-Strauss, Claude (1964-1971): *Mythologiques*. Paris : Plon.
- Lévi-Strauss, Claude (1969): *The Elementary Structures of Kinship*. (Rev.utg). London : Eyre & Spottiswoode.
- Lévi-Strauss, Claude (1986): *Structural Anthropology*. Harmondsworth : Penguin.

- Levinson, Stephen C. (1983): *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Madsen, Peter (1970): *Strukturalisme. En antologi*. København: Rhodos.
- Maren-Grisebach, Manon (1974): *Litteraturvitenskapens metoder*. Norsk utgave ved K. Heggelund og H. Rønning. Oslo: Gyldendal
- Mishler, Elliot G. (1986): *Research interviewing: context and narrative*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press,.
- Neumann, Iver B. (2001): *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nunan, David (1993): *Introducing Discourse analysis*. London: Penguin.
- Næsjø, Pål C. (2000): *Pumps and circumstances. The political configuration of heat pump technology in Norway*. Doktoravhandling/STS rapport 46. Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU.
- Orr, Julian E. (1996): *Talking about machines: an ethnography of a modern job*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Osgood, Charles E., Sol Saporta og Jum Nunally (1954): *Evaluating Assertive Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pêcheux, Michel (1982): *Language, Semantics and Ideology. Stating the Obvious*. London: Macmillan.
- Peirce, Charles S. (1955): *Philosophical writings of Peirce* [red. Justus Buchler]. New York: Dover.
- Peirce, Charles Sanders (1994): *Semiotik og pragmatisme*; [oversatt til dansk ved Lars Andersen; utvalg og forord ved Anne Marie Dinesen og Frederik Stjernfelt]. København: Gyldendal.
- Potter, Jonathan og Margaret Wetherell (1987): *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Propp, Vladimir (1958): *Morphology of the folktale*. [red.; Svatava Pirkova-Jakobson; oversatt av Laurence Scott.] *International journal of American linguistics* 24:4. Bloomington.
- Repstad, Pål (1993): *Mellom nærhet og distanse*. 2.utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Silverman, David (1993): *Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and Interaction*. London : Sage.
- Sinclair, John og Malcom Coulthard (1975): *Towards an Analysis of Discourse: the English used by teachers and pupils*. Oxford: Oxford University Press.
- Stone, Philip J., Dexter C. Dunphy, M. Sharwood Smith og Ogilvie (1966) *The General inquirer: a computer approach to content analysis*. Cambridge, Mass. : M.I.T. Press.
- Strauss, Anselm (1987): *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University press.
- Strauss, Anselm og Juliet Corbin (1990): *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park: Sage Publications.
- Stubbs, Michael (1983): *Discourse analysis: the sociolinguistic analysis of natural language*. Oxford : Blackwell.
- Sturrock, John (1989): *Structuralism and since. From Lévi Strauss to Derrida*. Oxford: Oxford University Press.
- Sætnan, Ann Rudinow (1995): *Just what the doctor ordered? A study of medical technology innovation processes*. Doktoravhandling. Institutt for sosiologi og

- statsvitenskap. Universitetet i Trondheim. Også utgitt: Senter for teknologi og samfunn: *STS rapport* 25.
- Sørensen, Knut Holtan (1984): I lyset fra leselampen, *Tidsskrift for samfunnsforskning* 25, 269–292.
- Tannen, Deborah (1984): *Coherence in spoken and written discourse*. Norwood, N.J.: Ablex.
- Thagaard, Tove (1998): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Titcher, Stefan, Michael Meyer, Ruth Wodak og Eva Vetter (2000): *Methods of Text and Discourse Analysis*. London: Sage.
- van Dijk, Teun A. (1985): *Handbook of Discourse Analysis*. London: Academic Press.
- van Dijk, Teun A. og Walter Kintch (1983): *Strategies of discourse comprehension*. New York : Academic Press.
- Wadel, Cato (1991): *Feltarbeid i egen kultur. En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: Seek a/s.
- Weber, Robert Philip (1990): *Basic Content Analysis*. (2. ed.). Newbury Park, Ca.: Sage Publications.
- Weitzman, Eben og Mathew B. Miles (1995): *Computer Programs for Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks: Sage.

Noter

¹ For en historiemetodisk innføring i kildevurdering, se Dahl (1966): *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. En kort innføring for samfunnsforskning finnes i Holme og Solvang (1991): *Metodevalg og metodebruk*.

² For mer om dataprogrammer og datateknikker for kvantitativ innholdsanalyse, se Weber (1990); Weitzman og Miles (1995).

³ Denne oppfatningen henger sammen med Saussures forståelse av forholdet mellom språket og virkeligheten som arbitært.